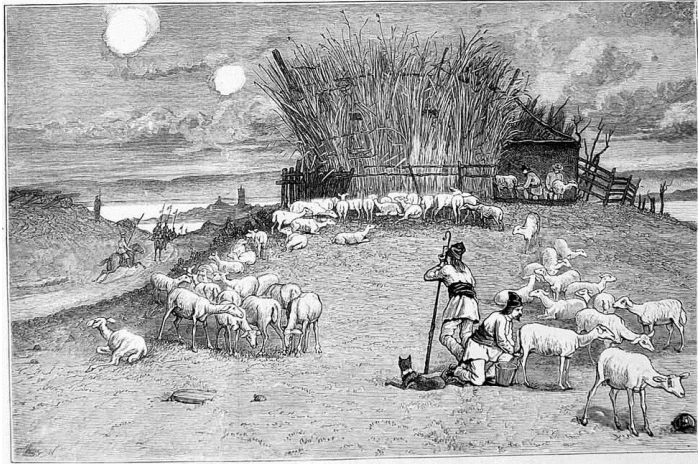

На всеки Трети март ние българите се питаме. Трябваше ли именно тази дата да стане наш национален празник. Можехме да изберем 6 септември – Денят на Съединението или 22 септември Денят на независимостта, или 10 ноември или...

1.

Из стихотворението на Иван Вазов „Русия”

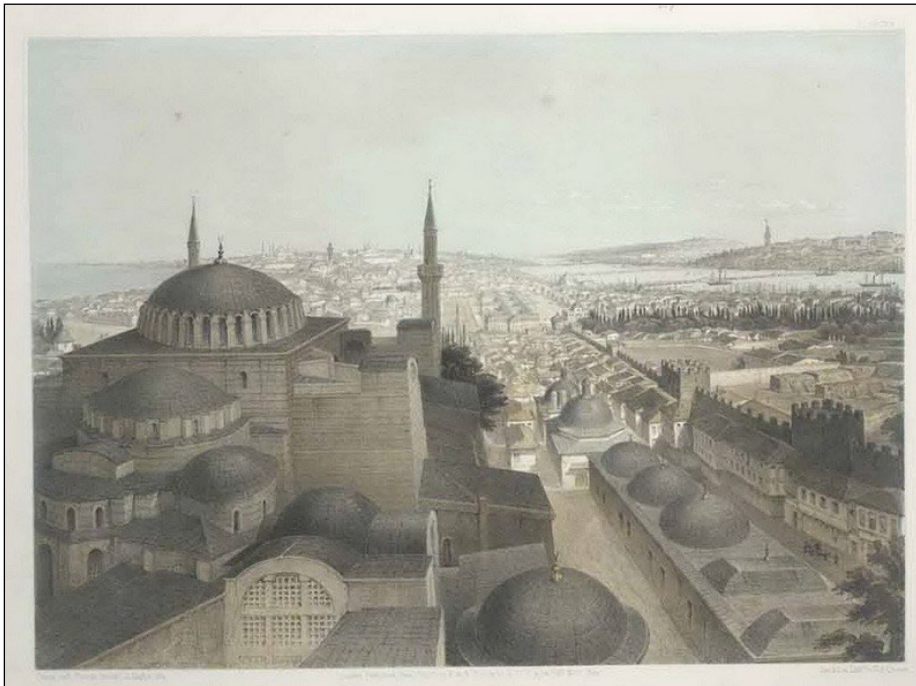
*О, здравствуй ти, Русийо мощна,
света трепна от твоя глас,
скокни, царице полунощна,
зовем те ний, ела при нас!
България сега те вика.
Часът настана: твой завет
и твойта мисия велика
да ги изпълниш в тоя свет!*

22 ноември 1876

2.

Из „Дневник на писателя” на Фьодор Достоевски март 1877

„Константинопол трябва да бъде наш, завоюван от нас, руснаците от турците и да остане наш завинаги. Да, Златният рог и Константинопол – всичко това ще бъде

наше...И това ще се случи от само себе си, именно защото дойде времето...”

3.

**Кратка историческа справка за
участието на Русия в Руско- турската
освободителна война:**

Действаща армия -717 355 души

Убити при сражения -15 567

Починали от раните – 6 824

Починали от болести – 81 363

Починали по други причини – 1713

Изчезнали -3 500

Ранени -56 652

Освободени от военна служба заради непригодност – 35 000

4.

**Откъс от манифеста за обявяване на Руско-турската
освободителна война:**

*„С божия милост Ние, Александър Втори, император и
самодържец всерусийски цар полски, велик княз финландски
и прочее ,и прочее, и прочее...*

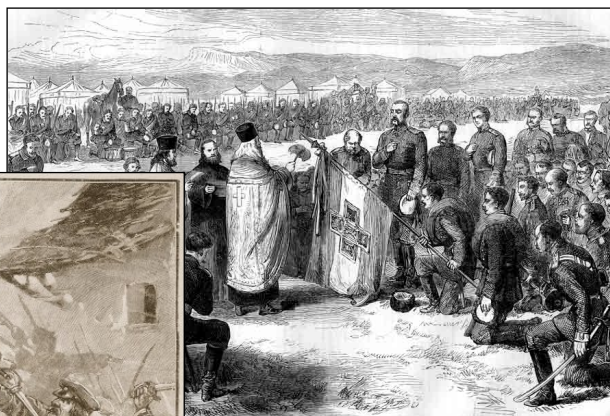
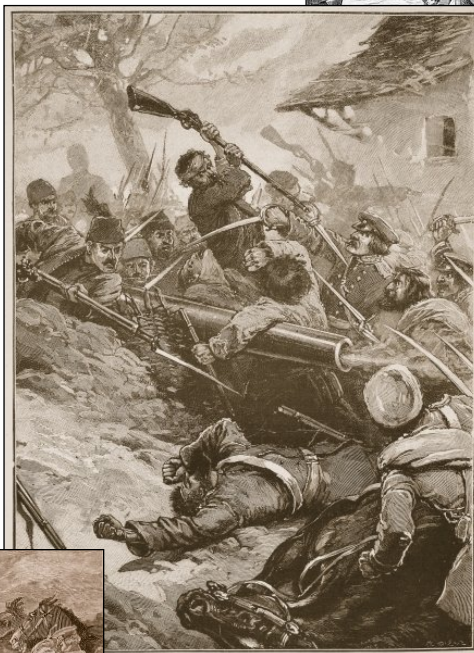
*Изчерпвайки докрай нашето миролюбие, Ние сме принудени
от високомерното упорство на Портата да пристъпим
към по- решителни действия ... Сега призовавайки
божията благословия над доблестната Наша войска, Ние
изповядваме да се навлезе в пределите на Турция...*

*Издаден в Кишинев, април 12 –ти ден на хиляда
осемстотин седемдесет и седма година от Рождество Христово и двадесет и трета
от Нашето царуване. Александър II "*

THE GRAPHIC
AN ILLUSTRATED WEEKLY JOURNAL

**LA ILUSTRACION ESPAÑOLA
Y AMERICANA**

L'ILLUSTRATION
JOURNAL UNIVERSEL

Всемирная иллюстрация

БРЕЙКИНГ НЮЗ

сценарий за документален филм

Днес бихме нарекли вестта за избухване на Руско-турската война, **брейкинг нюз**. Както е известно така наричаме новините, заради които, телевизиите и радиата, прекъсват редовните си предавания за да ги съобщят. С развитието на техниката ние можем да гледаме войната в реално време, докато вечеряме например. Камерите монтирани в самолетите, проследяват пътя на изстреляните ракети и вдигайки очи от чинията, виждаме как някой танк или сграда стават на пепел. Хората, обикновено не се виждат, или не ни ги показват. Все пак вечеряме...

Но да се върнем в 1877-1878 г. и да разкажем за онази толкова важна за нас българите война, през очите на хората, които са „правили“ новините тогава. Можем да наречем нашият филм **Брейкинг нюз** (поне засега). Защо не? Става въпрос за една война, която познаваме толкова малко, така че някои от новините ще ни изненадат, въпреки че са на 137-138 години.

И така нека продължим.

5.

Стотина журналисти отразяват Руско-турската война. Руснаците са 37, англичаните 14, французите 9, германците 8, италианците 3-ма. Има и няколко австрийци, няколко румънци, един испанец, един швед, и даже един японец. И даже една жена. И даже няколко българи.

Бихме могли да ги разделелим на пишещи, художници и фотографи, но това не би било съвсем точно. Често пъти пишещите изпращали рисунки от бойните действия, а художниците и фотографите дописки.

6.

Такъв е случаят с кореспондентът на парижките илюстрирани вестници Le Monde Illustre и Le Moniteur Universel Дик дьо Лонли. Той се включва като доброволец в състава на 26-и Донски казашки полк. Бивш действащ офицер от френската армия, впоследствие започва да работи като военен историк и кореспондент. Често репортажите му са придружени с графики от войната. Всъщност той нахвърля най-ескизите, които изпраща в Париж където други художници ги превръщат във впечатляващи гравюри. Някои от тях днес са в Британския музей.

Лонли пише с възторг за столицата на Втората българска държава престолния град Търново, за камбаните на околните манастири, които “за пръв път от 400 години разбуждат заспалите простори на долината”.

Шипченските боеве и българите през погледа на Лонли: *“На брой повече от 1000 души, те превеждат колоните, работят по поддържането на пътя, без да обръщат внимание на курижумите и снарядите, от които дават много жертви. Изкачват на магарета в бъчонки и пръстени делви вода, която напълно липсва на позициите.”*

Много дружини остават без офицери, но продължават да се сражават героично и да отблъскват противниковите атаки. Мнозина от ранените влизат отново в боя след първата превръзка. Офицери и войници се надпреварват в героизма си и падат скромно и непоколебимо в битката.”

След войната Дик дьо Лонли издава в Париж военните си записки и рисунки от войната в три тома с над 1000 страници.

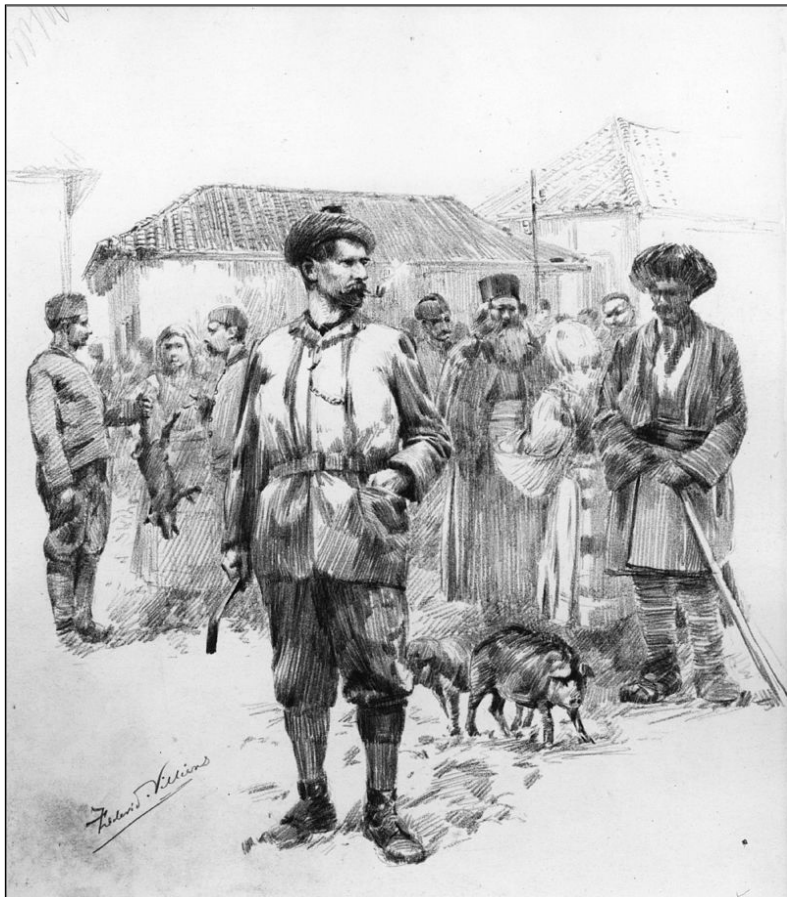
7.

Звездата на западните журналисти безспорно е шотландецът, Арчибалд

Форбс, кореспондент на английския „Дейли нюз”. Заради изключителния му талант и

смелост го наричали „несравнимият Арчибалд“. Той и досега е смятан за легенда в световната военна журналистика.

Можем да го видим на рисунката направена от негов колега в едно българско село с шотландска барета на главата. Рисунката се пази в Националната портретна галерия в Лондон.

Василий Немирович-Данченко.

Форбс отразява Френско пруската война от 1870 г., работи в Испания и Италия, кореспондент е и през Сръбско-турската война. Твърдяло се, че Арчибалд Форбс е идеал за военен кореспондент: изключително работоспособен, здрав физически, можел да мине със съвсем малко храна. Колегите му по перо не го обичали. „*Те се страхуваха от него, дори когато почиваше върху лаврите си и отиваше да спи*“, пише кореспондентът на „Новое время“ руският писател

Веднъж на чаша вино, Форбс подметнал, уж случайно, че заминава за Браила. Уверени, че прочутият им колега е надушил нещо, всички се втурнали натам. Междувременно шотландецът пристигнал в Турну Мъгурели и единствен отразил руската бомбардировка на Никопол.

През юли Форбс е на първа бойна линия при атаката на Плевен, през август прекарва цяло денонощие при най-ожесточените турски атаки на Шипка.

Той храни известни симпатии към българите. Но отношението му е по-сложно . На 24 ноември 1877 големият защитник на българската кауза Уилям Гладстон произнася реч по повод разпространяваните от Арчибалд Форбс твърдения, за зверства на руснаци и на българи над цивилното мюсюлманско население. Гладстон се обявява против неподкрепените с конкретни факти твърдения и се застъпва за българите, като цитира свидетелствата на англичани, съпровождащи руските армии – военния аташе полк. Уелзли и кореспондента на „Таймс” полк. Чарлз Бракънбъри.

Форбс се гордеел, че пише много бързо, дори на бойното поле сред падащите снаряди, че написаното не се нуждаело от допълнителна редакция. Главната му цел била да изпрати максимално бързо своите материали, да изпревари конкурентите. Обикновено кореспонденциите му пристигали в Лондон, с дваисет и четири часова преднина.

8.

Една важна подробност. Поради финансови причини материалите на руските журналисти пристигали в техните редакции с огромно закъснение, понякога след дваисет дни. Богатите западни кореспонденти изпращали написаното по куриер до Пловдив в Румъния. Американският „Ню Йорк Хералд” и лондонския „Дейли нюз” били наели ,за бързото доставяне на пощата до Австрия, трийсет коня. Оттам новините се изпращали по телеграфа. „Дейли нюз” например, имал запазени два часа дневно за целта. Да се предаде една дума струвало 35 американски цента. По-дългите материали излизали по 2000 долара, преизчислено към днешният стандарт - около 35 000 долара.

Освен това западните кореспонденти успявали чрез подкупи да се доберат до сведения , които се считали за изключително поверителни: брой и разположение на руските части, места на предстоящите сражения. Дори и самият император Александър II научавал новините от статии в западните издания. Дори офицерите на фронта не разполагали с нужните им сведения за водене на сраженията, с цел запазване на военната тайна, За този абсурд пише и руският кореспондент В.И. Немирович Данченко: *„За битката при Плевен не само жителите, но и даже ние руснаците нищичко не знаехме...Играта на тайни тук има характер на повсеместна епидемия....За развоя на кампанията под Шипка Главната квартира узнаваше само благодарение на Форбс”*.

9.

Руско-турската война от 1877-1878 е първата, в която е разрешено руските вестници да изпратят кореспонденти. За това решение повлиял горчивият опит от Кримската война, която Русия загубила. В Петербург смятали, че за това повлияло и отсъствието на руски кореспонденти, които да съобщават на света „вярната“ картина на войната.

Изненадващо за руските журналисти пристигнали на Балканите било, че нямало цензура за военните дописки. Това учудвало и западните им колеги. Съществували разпореждания да не се изнасят сведения за разположението на войската и за нейното придвижване, но на практика те не се спазвали. Всички журналисти трябвало да изпращат екземпляри от вестниците, в които се публикували, но това ставало пост фактум.

От друга страна в руското военно командване съществувал страх (не без основание), че сред западните кореспонденти има шпиони, които изпращат сведения на турците. Един от английските журналисти Фредерик Бойл, бил изгонен от фронта, след като станало ясно какво е написал в своя вестник. Случаят бил широко разгласен за наизидание, но той си останал единственият отзован поради такава причина.

10.

Първите журналисти пристигнали в Румъния, където била разположена руската армия само седмица след манифеста за обявяване на войната. Повечето от западните кореспонденти имали военно образование и опит като фронтови журналисти от предишни кампании. За много от руските журналисти това било ново изживяване. Някои от вестниците в Петербург и Москва изпратили известни писатели като Гаршин, Гиляровски, Немирович-Данченко

Една част от руските журналисти и военни художници предпочитали да стоят по далеч от фронта и по близо до Главната кватертира. Техните дописки и рисунки преливали от фалшив патос. Те имали чиновнически манталитет и били готови да напишат винаги, онова което очаква началството.

Наблюденията им били съсредоточени предимно върху дейността на августейшите особи и висши генерал щабни офицери.

Но имало немалка група руски кореспонденти и художници били непрекъснато на бойното поле, сред войниците и нисшите офицерски чинове, споделяйки несгодите и опасностите заедно с тях. В своите дописки се стремели да покажат войната чрез човешки характери, без да спестяват нелицеприятните примери.

Ето какво пише например, кореспондентът на “Санкт-Петербургские ведомости” Н.В.Максимов през април 1877 г. преди прехвърляне на руската армия от Румъния, на българския бряг:

„Видяхме офицери, който истински се радваха на похода срещу турците. Но за тях беше свършено безразлично дали ще се бият срещу турците, или немците... Това беше просто радостта на човек, който през цялата си служба е

стрелял с халостни заряди в мним неприятел, беше радост на човек, съзнаващ, че след дългия мирен период на скучни учения, е настъпило най-послед времето за истинска работа за благо и ползата на своя народ. ...Много бяха изкушени от тицеславие, тъй като пред всеки се откриваше широко поле за военни отличия...”

11.

Било решено всички кореспондентите да носят трицветна копринена лента на лявата си ръка с руския гербов орел, обрaмчен с надписът „кореспондент”. Под надписа бил избродиран номера на кореспондента. Имало и печат от щаба..Освен това журналистите били длъжни да имат винаги в себе си портретна фотография, с печат и името на кореспондента на обратната страна на снимката. Копие от същата фотография се съхранявала и в специален албум при щаба.

Не разполагаме с въпросната снимка на американския журналист Джанюариъс Макгахан, но на живописния му портрет, направен от неговия сънародник Франсис Мил, се вижда кореспондентската лента на лявата ръка.

По време на войната Макгахан е също кореспондент на английския „Дейли нюз“, но изпраща материали и до руските вестници. Той вече е „звезда“, благодарение на репортажите му за турските зверства в България публикувани през лятото на 1876 г. Няма да е преувеличено да се каже, че те са като артилерийска подготовка за световното обществено мнение, давайки повод за избухване на Руско турската война. Вероятно това е причината да напишат на надгробния му паметник: „Освободител на България“.

Той придружава руската армия от първия до последния ден на войната, въпреки силните болки, резултат от счупване на ръката при падане от кон в Париж.

Сближава се с генерал Скобелев. Благодарение на това приятелство научава, кога и къде руските войски ще прекосят Дунав и ще дебаркират на българския бряг. По тази причина читателите на „Дейли нюз“ са първите във Великобритания, които също го научават.

Докато язди с войските на генерал Гурко, конят му се подхлъзва и се строполява върху Макгахан, което предизвиква ново счупване. Така той се озовава при ранените в обоза и едва не попада в турски плен при едно от следващите сражения.

Началото на обсадата на Плевен посреща на легло, опитвайки да се надигне, при най-малкото подобрение. Въпреки болките продължава да пише своите кореспонденции и ги пише много добре. Из репортаж след поредната неуспешна атака на руснаците срещу обсадените турци в Плевен:

„Когато видях Скобелев за първи път през този ден, той беше в ужасно състояние на външение и ярост. Униформата му беше покрита с кал и мръсотия, сабята счупена, Георгиевският кръст усукан около рамото, лицето черно от барута, очите кръвясали, а гласът му беше изчезнал. Говореше с дрезгав шепот.

Видях го отново в палатката му през нощта. Беше доста спокоен и съсредоточен. Каза ми:

- Аз направих всичко по силите си. Не можех да сторя нищо повече. Моят отряд е почти разгромен, моите полкове не съществуват; Не ми останаха офицери; не ми изпратиха подкрепления, изгубих три оръдия.

-Защо ви отказаха подкрепления? – попитах аз –Кой е виновен?

-Не обвинявам никого, такава е Божията воля – отговори той.”

Макгахан има журналистическия шанс да присъства на подписването на Сан-стефанския договор. За съжаление житейската му съдба е трагична. Умира от тиф в Константинопол през юни 1878 г., три дни преди да навърши 34 години.

Останките му са пренесени тържествено с кораб до Ню Йорк през 1884, преди да бъде погребан в родния си град в щата Охайо.

12.

Сред кореспондентите имало и няколко фотографи

А.Д. Иванов от Харков пристигнал с собствена походна фотолаборатория. Да направиш

снимка било изключително сложно заради примитивния начин на снимане и проявяване, заради липсата на портативни фотоапарати. Снимало с тежки тремави камери, поставени на статив. На практика бил невъзможно да се снимат движещи се обекти, затова болшинството от запазените фотографии са групови или индивидуални портрети, снимки на походни лагери,

жанрови сцени, различни възстановки, в които участниците трябвало да стоят неподвижни.

Дори най-големите илюстрирани издания рядко публикували фотографии. Предпочитали да дадат изпратените снимки на художници, които ги прерисували, вдъхвайки им повече живот.

13.

Във войната имало немалко художници. Те задоволявали любопитството на жадната за новини публика в Русия, Европа и Америка, както го правят телевизиите днес. Не случайно толкова често и тогава се употребявал изразът: театър на бойните действия.

Румънският княз Карол се придружавал навсякъде от личния си художник и фотограф Карл Сатмари. Сатмари, нарисувал доста помпозни официозни картини. Но по-късно той създава и великолепни картини, които показват истинското лице на войната. Испанецът Хосе Луис Пелисер рисувал за илюстрираното списание „La Ilustración Española y Americana”

Фредерик Уилърс, студент в Кралската художествена академия, идва от Лондон, където вижда на улицата една обява за войната на Балканите. Той предлага на прочутото английско списание „График” да замине веднага. Придружава руската армия от началото на войната до портите на Константинопол. Той се връща още няколко пъти на Балканите, отразявайки Сръбско-българската и Балканската война. Вероятно Уилърс е направил и първите кинокадри по българските земи в началото на двасти век.

Уилърс отразява почти всички важни войни, на три континента до 1919 г. Смята се, че е прототип на един от героите (военен художник) в роман на Р.Киплинг.

Франсис Дейвис Мил е харвардски възпитаник, барабанчик и асистент хирург в американската гражданска война. Той идва в Европа за да стане студент в Кралската художествена академия в Белгия. Създава великолепен портрет на своя близък приятел Марк Твен. Мил пристига на бойното поле от Париж. Оставил е забележителни рисунки от Руско-турската война, които предизвикват голям интерес в американските и английски читатели. Помага и за спасяване на ранени, за което е награден с орден. Мил открито симпатизира на руснаците. Негова постоянна тема са действията на

казашките части през войната. Някои от картините му са в нюйоркския музей Метрополитън и лондонската галерия Тейт.

Франсис Дейвис Мил има лошия късмет да се окаже пътник на „Титаник“. До последния момент помага на жените и децата да се качат на лодките. Самият той загива.

14.

За срещата българите с техните освободители разказват много от чуждестранни кореспонденти.

Кореспондентът на френския “Estafette” Белина:

„Радостта на местните жители беше неопишуема. Цялата население беше по улиците, за да посрещне освободителите... Българите им предлагаха вино,

сливова и гроздова ракия, яйца, пилета, плодове хляб.

А Дик дьо Лонгли отбелязва: „При това „българите не искат пари и отговарят: „Ние сме славяни и не продаваме гостоприемството си за пари...”

След известно време нещата се променят. Българите, които трябвало да изхранват или приемат на квартира руснаци, не са вече толкова възторжени. Войниците им отнемат насилствено крави, овце, домашни птици. Коресподентите съобщават за един казак в Свищов, който отсякъл ръката на човек, опитващ се да задържи вола си.

Някои от войниците започнали да задирят и жените на местните.

Големият художник Верещагин, очевидец на събитията , пише за това с горчива ирония:

„Като освободители и спасители, ние решихме: щом ще спасяваме, да спасяваме всичко. Казаците започнаха „да спасяват” селяните от бягащите и летящи животинки. Учудвахме се, че възторжените приеми останаха само спомен и даже за угощенията започнаха да искат да им се плаща. Неблагодарници! Що за нахалство! За вички провизии, за фуража искат пари, а жените се дърпат от своите

красавци-спасители. Първоначалния възторг се смени със сдържаност и недоверие, щом жестовете ни на симпатия и дружба започнаха да се съпровождат с тършуване по стаите и мазетата, самоволна коситба на сено и жито, посягане на запасите за черни дни”

Възмущение предизвикват у българите и някои действия на руската армия. През юли 1877 г. Генерал Гурко превзема Ески Заара (Стара Загора) със своя неголям преден отряд. Той е посрещнат с възторг от местното българско население.

Междувременно се появява двайсетхиляден турски корпус под ръководството на Сюлейман паша, която изтласква руския отряд. Българското население е оставено на произвола на турските войници и местните мюсюлмани. Града е изгорен, 15 000 са избити. Верецагин пише: „Храбрият генерал заслужи много упреци, защото с недостатъчни сили завзе този район, въвеждайки българите в еуфория, които го посрещнаха радостно и след това ги захвърли на произвола на съдбата. Българите останаха с убеждението, че Гурко е виновен, а отмъщението на турците беше жестоко...”

Руснаците също променят отношението си. Те обвиняват българите, които виждат с цената на какви жертви се постигат победите над османските войски, в неблагодарност. Един от руските журналисти изразява това разочарование: „Спомняш си, как си срещал по пътищата дълги върволици от коли с ранен войници, олюляващи се, влачеци се пешком, лежащите в страни, чиито сили са се изчерпали, или просто са били свалени от колите, с втренчен взор към небето, сякаш молеци за слагане край на мъките им. И давайки си сметка как се отплати България и цялата европейска политика за всички жертви на Русия и мъките на нейните страдалци, то неволно осъзнаваш, че съдът на историята е в голям дълг пред Русия”

Онова, което особено дразни руснаците е прозрението им , че по стандарт на живота освободените, значително превъзхождат своите освободители.

Верещагин отбелязва: „Няма съмнение, че нашата представа за положението на българите преди войната беше погрешно. Ако в нашите висши училища не се преподаваше така повърхностно шаблонно ...то ние щяхме да знаем, че българите живеят несравнимо по охолно от руснаците и че липсата на политическа свобода се компенсира в материално, ако може така да се каже в „хлебно” отношение, нещо което не можеш да кажеш за повече от половината Русия”.

А друг от руските кореспонденти пита: „защо курският селянин трябва да се бие за свободата на българския , който е толкова богат, че да даде Бог и руският селянин да стане като него след двеста години?”

15.

„Мълчаливо гледаме пашата, той нас.

- Офицер? - сочи той към мене, като се мъчи да се изразява на руски.
- Не... Кореспондент. - обяснявам.
- Тогава защо има кръст? - недоумява той, като гледа моя “Георгий”.

Казах му, че военният орден е даден за участие в боевете.

Пашата клати глава.

- Нашите ефендите кореспонденти в боеве не са участвали... Машалла! Защо напразно човек да си излага главата, когато войници има много...”

Из книгата “Година на войната” на Василий Немирович Данченко

Василий .И. Немирович-Данченко, кореспондент на списание „Новое время”, наистина участва неведнъж в боевете. Брат на известния театрален режисьор и основател на прочутия театър МХАТ Владимир Немирович Данченко, той е между най-известните журналисти и писатели в тази война. Удивителен е усетът му към детайла, умението му да скицира с думи случка или портрет.

Ето как представя командващия българското опълчение генерал Столетов:

“Нисък на ръст, меки черти на лицето, загрижен поглед и известна суетливост в движенията. Добре знае турски – една от причините, за неговото назначение, въпреки че български не разбира. С опълченците често говори на турски, нещо което те никак не харесват.”

Отначало руските кореспонденти пишели под псевдоними. А после започнали да публикуват статиите си с истинските си имена. Така читателите разбрали, че кореспондентът с псевдоним „Шест” е всъщност Василий Немирович-Данченко, Промяната била извършена с цел да стане ясно, кои са кореспондентите, които пращат „недоброжелателни материали” от фронта. Някои от тях били отзовани от фронта, някои смекчили, тона, но други като Василий Немирович-Данченко продължили да пишат по същия начин..

Той изпращал кореспонденции за за списание „Новое время”. Тонът му бил доста критичен, включително и срещу офицери от Генералния щаб, особено срещу ръководството на агентурното разузнаване. Руските дипломати, разбирали, че добре въоръжената турска армия е сериозен противник. За това те настоявали още в първите дни на войната, да се изпратят военни шпиони в тила на противника, още повече че турските шпиони били навсякъде. Немирович-Данченко цитира реакцията на офицерите от генералния щаб: *”За какво трябва да се прахосват излишни средства, та войната ще приключи за три месеца”*.

От друга страна кражбите и корупцията в руската армия, достигнали невороятни размери: *„В момента, когато нашата армия премина Дунава, при Зимница се появиха цели полкове от евреи, румънци, гърци и всякакви хора от неопределена националност. Появиха се навсякъде дървени лавки, в които разположиха своите стоки...и започнаха без капка съвест да грабят и обират всеки, който се осмеляваше да купи нещо от тях. Пиянството беше поразително, обирчийството безгранично.”*

Немирович-Данченко както и няколко други кореспонденти описват войната, в най-сурови

краски, такава каквато я виждат: смърт, смрад, хиляди осакатени животи, некомпетентност на висшите чиновници, грабителство и корупция. В техните кореспонденции, това жестока, мръсна и неблагодарна работа. Както обобщава Немирович - Данченко: *"Страшно отрезвява войната, когато я видиш лице в лице."*

16.

На 8 юни 1877 г. миноносният катер "Шутка" атакува голям турски параход на Дунав. На борда на катера е доброволецът в Руско-турската война Вайселий Верещчагин, зачислен към адютантската група на генерал Скобелев "с право на свободно предвижване, без казионна издръжка". Художникът е ранен тежко в крака.

Трима от четиримата братя Верещчагини, също участват в войната. Възстановен от раняването си, макар и не съвсем., Верещчагин се връща в армията. Философията му е следната:

"За да изпълня целта, която съм си поставил, а именно: да дам на обществото картини от истинската, неподправената война, не трябва да гледам сраженията през бинокъл от прекрасната далечина, а трябва сам да почувствам и да извърша всичко, да участвам в атаките и щурмовете, в победите и пораженията, да изпитам глада и студа, болестите и раните..."

Не трябва да се боя да жертвам своята кръв и плът, иначе моите картини няма да са каквито трябва."

За разлика от други военни художници, Верещчагин не изпраща материали във вестниците. Той наблюдава и прави ескизи, за бъдещите си картини. Може да се каже, че ги преживява, преди да ги нарисува.

"Скобелев ме помоли да направя скица на местността, с разположението на турската войска, което да прибави към донесението си. Тъй като отгоре, от пътя, много не се виждаше, аз се спуснах надолу, но не изпитах голямо удоволствие: кушумите летяха там в такова множество, че, признавам си, само срамът ми попречи да се върна веднага обратно; криво-ляво нахвърлях плана; тогава се сетих за

моя албум с рисунки - него го нямаше! А албумът беше с рисунки от Плевен и Горни Дъбник до най-последните дни!" - пише Верещагин своите дневници.

Албумът със скиците, които е загубил по пътя си, по-късно е бил намерен. От по-нататъшното развитие на военните действия, в същия този скицник са останали идеи за картините „На Шипка всичко е спокойно“, „Шипка-Шейново“, „Панихида“, „Пътят на военнопленниците“.

След войната художникът се оттегля в парижкото си ателие, като взема със себе си от България множество костюми, униформи, образци на оръжия и снаряжение, събирани по бойните полета. Непосредственото участие в сраженията при Плевен, срещите със смъртта, скръбта по загиналия при Плевен брат, придават сила и дълбочина на впечатленията, което помага на Верещагин да създаде едни от най-значителните си и убедителни батални платна: обединени в т.наречената „Балканска серия“.

В средата на 1879 г картините на Верещагин са показани в Лондон, малко по-късно в Париж, Берлин, Виена. Навсякъде с огромен успех. През февруари на 1880 е организирана изложба и в Петербург. Посещават я около двеста хиляди души, от различни социални слоеве. Оценките са между възторга и пълното отрицание. Самият цар Александър II пожелал да я види.

Но не отишъл в изложбената зала, а заповядал картините да бъдат донесени в Зимния дворец. В определения ден гвардейци понесли картините по заснежните улици на столицата. Изложбата била пренаредена в една от залите на двореца. Първоначално се предвиждало, Александър Втори, да разгледа картините заедно с Верещагин, но впоследствие информирали художникът, че царят ще ги разгледа сам. Реакцията на монарха била повече от отрицателна. Особено го ядосала картината, на която той бил нарисуван по време на една от атаките при Плевен. На изложбите в Европа, тя се

Fig. 53.— Emperor Alexander II. of Russia, with his staff, before Plevna during the siege. From the painting by Vereshchagin.

показвала под името „Царския имен ден”. Много западни вестници публикували графични копия. По понятни причини за изложбата в Петербург за тази картина било избрано друго име.. Тя показва царя и неговото обкръжение , в парадни униформи, докато наблюдават от един хълм една от руските неуспешни атаки срещу Плевен. Самият Верещагин присъствал на този царски имен ден и имал възможност да направи няколко етюда. В дневниците си пише за това тържество на което се леело шампанско. докато руските войници гинели: *”След закуската, царят вдигна тост „за тези които се бият там. Небето беше покрито с тежки облаци и непрекъснато валише силен дъжд...Нито за миг не замлъкнаха гърмът на оръдията и пукотът на пушките. Чуваха се виковете „Ура” на атакуващите и „Аллах, Аллах” на турците. Бойното поле тънеше в дим”*.

Именно при една от тези атаки загива и Сергей Верещагин.Художникът напразно търси трупът на брат си след приключването на сраженията.

Третьяков (създател на прочутата галерия), купува част от картините на Верещагин. Има и няколко откупки от индустриалци, но не и от двореца. След време Верещагин

организира изложба и в Америка. Тогава американски колекционери купуват още няколко картини от Балканската серия. Днес в Бруклинския музей в Ню-Йорк може да се види платното „Пътят на военнопленниците”: Снежен път с телеграфни стълбове и накацали гарвани, по

който лежат стотици трупове.

От дневниците на Верещагин разбираме, че картината е провокирана от съдбата на 47 хиляди пленени турски войници, много от които намират смъртта си по този път

през зимата на 1877 г.

Верещагин се връща отново на бойното поле край Плевен през октомври 1880 г. с надежда да намери гроба на загиналия си брат. В писмо до П.М. Третьков пише за страшната гледка на погребаните по хълмовете около града: *”...Редици от кръстове, паметници, още кръстове и пак кръстове без край. Навсякъде парчета от снаряди, кости на войници забравени при погребенията. Само на един от хълмовете, няма нито парчета чугун, нито кости, затова пък и до днес се въргалят тапи и парчета бутилки от шампанско – не се шегувам!”*

17.

Малко известен факт, е че има и няколко българи, които са кореспонденти по време на Руско-турската война. Между тях е и Стамболов, препоръчан лично от Василий Немирович-Данченко. Той изпраща дописки за петербургския вестник „Наш век”, които подписва с инициалите С.Н.С. (Стефан Николов Стамболов). Едновременно с това на 27 юни 1877 г. Стамболов и Захарий Стоянов са назначени на интендантска и снабдителна служба за руската армия. Двамата купуват сено, слама, ечемик и овес за руските войници, ползвайки мрежата на някогашните си революционни сътрудници и печелейки добре. Това дава основание на Вазов през 1895 година да напише за приятеля си Стамболов от младежките години в Букурещ и впоследствие яростен политически противник.:

„Тоя човек с тънък мирис знаеше моментите на бързите забогатявания и наглите сполуки”.

По-късно Стефан Стамболов, от русофил се превръща в отявляващ русофоб. Известно е едно негово изказване като министър-председател, пред немския вестник „Кьолнише

цайтунг”, където не без гордост заявява, че е отслабил руското обаяние в България поне за 50 години.

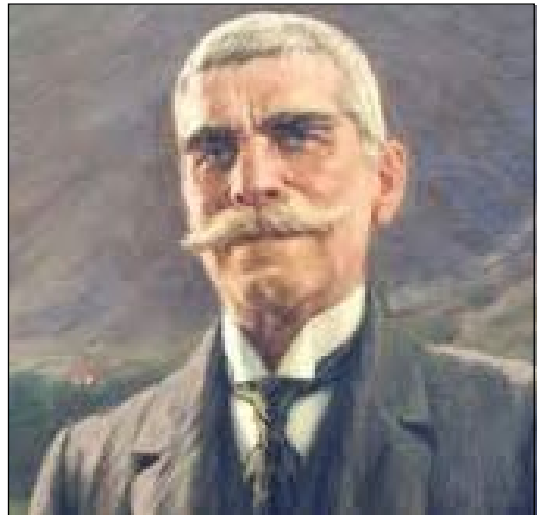
Впрочем такава метаморфоза претърпяват редица българи. Дори символа на русофилството, Иван Вазов през 1916 , по повод на руските военни действия срещу България през Първата световна война, пише едно неочаквано стихотворение:

*О, руси, о, братя славянски,
защо сте вий тука? Защо сте
дошли на полята балкански
немили, неканени гости?*

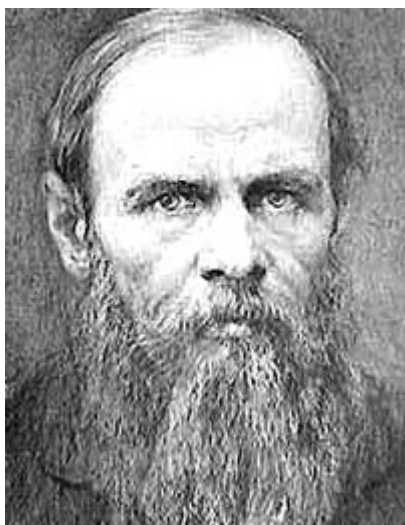
*Желали би вас възхитени
да срещнем со сълзи и с китки...
Но идете вий настървени,
на грозни зовеете ни битки!*

*И пак не ви мразим (не крия:
обича ви още народа);
но любим и своята свобода,
стократно по любим я ния.*

*За тоз кумир ние се бием
и с чужд, и със близък упорно
и няма ний врат да превием
пред никакво иго позорно!*

18.

От публикуваното в „Дневник на писателя” се убеждаваме, че Достоевски следи непрекъснато кореспонденциите от фронтовете на Руско-турската война. Те го провокират към размисли, които звучат, провокативно за някои, а за други пророчески, въпреки, че са написани през 1877 г. :

“...Русия никога досега не е имала и няма да има такива ненавистници, завистници, клеветници и даже явни врагове, каквито ще станат всички тези славянски племена веднага след като Русия ги освободи и Европа се съгласи да ги признае за освободени!...И нека никой да не ми възразява, да не оспорва, да не ми крещи, че преувеличавам и че ненавиждам славяните. Напротив, аз много обичам славяните, но... знам, че всичко ще се сбъдне точно така, както го казвам ... Изобщо не трябва да искаме от славяните благодарност... Те непременно ще започнат с това, че вътрешно, ако не открито и гласно, ще обявят пред себе си и ще се убеждават, че не само не дължат на Русия и най-малката благодарност, а напротив, при сключването на мира с намесата на европейския концерт едва са се спасили от властолюбието на Русия...”

П.П.

Омръзнаха ли ви вестниците, дневниците, спомените отпреди 137-138 години? Тогава отворете днешните вестници, включете телевизора, „влезте ” в глобалната мрежа и ще усетите напрежението, разделението, в българското общество, когато стане дума за Русия. Всеки ден нова порция брейкинг нюз налива допълнително масло в този „вечен” огън. Искане ми се с този филм да охладим страстите. Иде поредната 140-та годишнина. Да се опитаме да бъдем безпристрастни. Да се опитаме...

Асен Владимиров